

S. Benedek András költőt, művelődéstörténészt, folyóiratunk főmunkatársát a Magyar Írószövetség Arany János Díjjal, a Magyar Művészeiért Alapítvány kuratóriuma A Magyar Művészetért Díjjal tüntette ki. Gratulálunk az elismeréshez, és jó egészséget, újabb eredményekben gazdag alkotómunkát kívánunk lapelődünk alapító főszerkesztőjének!

A szerk.

NYOLC ÉVTIZED A ROMLÁS SZÁZADÁBÓL

Az anyatestből kiszakított Kárpátalja önálló kulturális élete s benne irodalma az első negyed században csak feltételesnek tekinthető. A Felvidék, vagy más néven a Felföld részeként a csehszlovák időszakban nem különült el teljes egészében ez a terület, azt követően pedig néhány évre csak tájegységi jellegzetességei tették egyedivé. 1944 őszén azonban nemcsak Magyarországtól választotta el a kis vasfüggöny, de egy barbár keleti birodalom Európából is kiszakította.

A bíbor áruhába öltözött nagyhatalmi sovinizmusnak volt gyakorlata a kis népek, nemzettöredékek elnyomásában. Intézkedései itt is radikálisak voltak. A felnőtt magyar férfilakosság elhurcolása, az értelmiség elüldözése vagy fizikai megsemmisítése, a magyar vonatkozású emlékek lerombolása, a könyvtárak állományának zúzdába küldése és az „ezer év óta nem volt itt semmi” parancsának úton-útfélen való tudatosítása látszólag meg is teremtette a *tabula rasat*. A magánszorgalmú kutyák sokban félelmen alapuló hűsége éppen akkor teremtett államhű alibi-irodalmat, amikor az itteni közösségnek épp a legnagyobb szüksége lett volna értük és helyettük szóló írókra.

Ezt a korszakot többen és többször elemezték (köztük magam is) folyamatosságot, rejtett értékeket kutatva; kevés sikerrel. Ami volt, az ma már szállóigévé vált. „Arany elmének gyöngy a gondolatja” – mondjuk és legtöbbször ismerjük a folytatást is, a generalisszimusz dicsőítését. De sokan tanulhattak abból a tankönyvből is, amelyben a következő versike szerepel: „Azért gazdag ez a kolhoz, / Mert földjein traktor dolgoz.” Még a hatvanas évek elején is Beregújfaluba „kecskeköröm kövekkel kivert úton” lehetett eljutni. Ez utóbbi már azt a pontot jelzi, ahol a szakma az elvárásokhoz nivellálódik.

Több ismerője és ismertetője szerint Kovács Vilmos viszonylag kései irodalmi jelentkezése (harminczéves korában jelentek meg első írásai) egyben szerencsés is, mert így nem kényszerült méltatlan alkukra. A pálya azonban nem az első vers megjelenésével kezdődik. A küzdelem

annál a pillanatnál kezdődik, amikor a suhanc Vilmos két bőrdőn oldalzalonnával megjelenik a kiéhezett Budapesten, a Teleki téren. A Lujza utcai ágybérleten töltött hetek alatt egy másik világot ismerhetett meg a radikális kárpátaljai faluval szemben. Mert Vilmos kommunista családból származott, és ez a származása a szovjet világban is vezető szerepre predesztinálta. Volt faluja tanácsstikára, majd könyvelő lett. Azonban sem szemét, sem szívét nem zárta el, és nem idegenedett el az útra bocsátó közegtől. Ahogy a *Holnap is élünk*ben olvashatjuk, hallotta és értette falubelieji panaszát a háromnapos munkára vitt családtagok kapcsán. A drámái szembesülés azonban akkor következett el, amikor lassan hazatértek az életben maradt rabok. Nyugodtan mondhatjuk tehát, hogy Kovács Vilmos a kollektív világból nagyrészt kiábrándulva érkezett el az irodalmi jelentkezés pillanatához.

Tegyük hozzá: nem a semmiből jött. Irodalmi iskolázottsága munkácsi könyvelői korszakához kötődik. A járási lapnál működött az az irodalmi kör, amelynek tagjai a lap nyelvével ellentétben főleg magyarok voltak. Itt hallgathatta meg Kovács Vilmos Herpay Ferenc extrém elemekkel dolgozó szürrealista írásait. Elmondhatjuk, hogy élete ekkor már szinte teljesen a szellemi és képzőművészeti értelmiséghez kötődik.

Radikalizmusa keserűséggel és némi ingerült cinizmussal társult, amikor Ungvárra érkezett. Egy évtizede volt arra, hogy önmagával folytatott küzdelemben végigjárja két évszázad irodalomfejlődési útját. Ezt a fejlődést jelzik az egyre színvonalasabb kötetek, míg szerzőjük eljutott a magyar irodalom korabeli színvonalába illeszkedő irodalmi teljesítményig. Ez azonban a hatalom gyanakvása és néhány kortárs szakmai irigysége miatt tovább egyedül már nem volt folytatható. A valóságos irodalmi beháborúvá eszkalálódott ellentétek pillanatnyi vihar előtti csöndjében jelentkezett az első, a közelmúlt terrorját és a jelen fenyegetettségét jól látó, mégis félelmek nélkül felnőtt generáció.

A korszakváltás érdekes módon konkrét dátumhoz is köthető. Valóban különös módon az ungvári egyetem magyar tanszékének 1965-ös évfolyamába tucatnyi tehetséges és vállalkozó szellemű fiatal nyert felvételt. Ez a későbbiekben további fiatalokkal gyarapodó csoport tette élővé az egyetem irodalmi körét, ahol határozottan szembeszegültek első „kirótt” feladatukkal, Kovács Vilmos *Holnap is élünk* című regényének elítélésével. Ők hozták létre – az egyetemi kötöttségektől némileg elrúgva magukat – az *Együttet*. Ugyancsak ők voltak, akik a későn ébredő hatalom retorzióit is vállalták és megőrizték az így kialakult csoportot.

Biztatást – érdekes módon – csak Rotman Miklóstól kaptak. A jelen sorok írója akkor a *Kárpáti Igaz Szónál* dolgozott és a beérkező „irodalmi” alkotások szemlélézésével foglalkozott. Adatait, helyzet- és helyismeretét kihasználva majdhogynem illegálisan megszervezték egy új generáció csoportos jelentkezését. Ez a csoport lett később a helyi ifjúsági lapnál legalizálódott Forrás. Az új nemzedék így rendszeres fórumhoz jutott. (A már említett személyi egybeesésnek köszönhetően a *Kárpáti Igaz Szónál* is jelentősebb tér jutott publikációiknak.) Megemlékezéseket, irodalmi matinékat és író-olvasó találkozókat is tarthattak, ami elképzelhetetlen lett volna a korábbiakban.

Mindehhez azonban a helyi írószövetségben is változások voltak szükségesek. Az addig a hatalom által kinevezett klientúrát leváltották, és az ekkor már valóban demokratikus választásokon igen tehetséges írók jutottak szerephez. Ezek az ukrán és (titokban) ruszín alkotók magyarbarátok voltak. Ők érték el, hogy az addigi, pozícióhalmozó lapszerkesztőt Kovács Vilmos váltotta a magyar referens tisztségében. Így nemcsak lehetőség, de igény is nyílt a kollektív rendezvények megtartására. Ezek az alkalmak akkor „pörögtek fel”, amikor megjelent a porondon az Észtországból hazaérkező Fodó Sándor. A publikációs lehetőségek is mintha bővültek volna. A Kárpáti Kiadó magyar szerkesztőségében dolgozó két író kiharcolta a *Kárpáti Kalendárium* irodalmi mellékletének megjelenítését, amely folyóiratot helyettesített és a tervek szerint idővel azzá is vált volna. Az itt felrajzolt fejlődésrajzra érdemes figyelni, mert csak így teremthető meg az a disztinkció, amely a jövő kutatói számára biztosítja a fogódzókat, hogy elkerüljék a korszak jelenségeinek összerosását.

Kovács Vilmos pontosan tudta, hogy az új generáció még nem készült fel feladatára. Előre menekült tehát, megelőzve a műveket, a teljesítményt, és egyelőre „szerkesztéssel mentett” alkotásokkal biztosította a fiatalok kárpátaljai és magyarországi megjelenését.

Az egy-két reprezentatív íróra igényt tartó hatalom egyre nehezebben tűrte a magyar kultúra kiteljesedését. Az alkalom a leszámolásra Kovács Vilmos és Benedek András 1970-ben *Tiszatájban* közölt tanulmánya után jött el. 1971-ben lefejezték a kárpátaljai magyar irodalmat és két évtizeddel visszavetették annak fejlődési lehetőségeit.

Kovács Vilmos és a fiatalok kapcsolata azonban nem szakadt meg. Egy szűkebb körű, mondhatnánk titkos találkozósorozaton, minden második hét csütörtökén, 5 órakor a kárpátaljai magyarság önvédelmének stratégiai kérdéseit beszéltek meg. Ugyanakkor Kovács Vilmos lakása nyitva állt minden irodalmi ambícióval rendelkező fiatal előtt, akár egy labdarúgó-mérkőzés közösen végigizgult tévéműsorát kapcsán.

Ez volt az az időszak, amelyet M. Takács Lajos a kárpátaljai magyarság polgárjogi küzdelmeként jellemezett. A hatalom azonban nemcsak a közösséggel, hanem az egyénekkal is igyekezett leszámolni. Többnyire sikerrel.

A többbit már jól ismerjük, de érdemes leszögeznünk, hogy a kárpátaljai származású Dr. Kiss Ferencnek valószínűleg igaza volt, amikor a Forrásról írva 1973-ban leírta a következő, a szakmában szokatlanul határozott szavakat: „Bizonyos, hogy a kárpátaljai magyar irodalom ez által a raj által fog megújulni”.

Ma kiteljesedőben van a kárpátaljai magyar írás. Mindannyian tudjuk, hogy Kovács Vilmos emberi-írói öröksége nélkül ez nem lenne lehetséges. De lehetetlen lenne a Forrás-nemzedék nélkül is. Legyünk büszkék erre az örökségre és ne felejsük el, a vilmosi örökséget nem lehet kiporciózni. Nem szabad szembesülni a *Hozsánna néked* jóslatával: „Persze, ma már mindenki barát, / s boldogan dadogja, hogy mikor illette / Múzsád romlott lányainak farát.” Ez a példamutató örökség a mienk ugyan, de nem rólunk szól, hanem értünk.

Higgyük el, erőt ad akár az elviselhetetlenhez is!

S. BENEDEK ANDRÁS

